

УДК 930.2:379.8:070](477-25) “19”

О. В. Левчук

ДОЗВІЛЛЯ У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ КИЯН ПОЧАТКУ ХХ ст. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ МІСЦЕВИХ ГАЗЕТ)

Статтю присвячено аналізу інформаційного потенціалу матеріалів газетної періодики Києва 1905-1914 рр. у процесі вивчення дозвілля жителів міста початку ХХ ст. Показано, що публікації преси є цінним історичним джерелом для дослідження системи рекреаційних та культурно-розважальних послуг, пропонувані київським ринком для людей різних вікових та соціальних груп. На прикладі оголошень, хроніки та заміток, вміщених на сторінках київських газет, відтворено мережу культурних установ міста, основні тенденції активного відпочинку киян та дозвілля, проведеного в домашніх умовах.

Ключові слова: газети, історичне джерело, публікація, дозвілля, рекреаційні послуги, міське повсякдення, Київ.

Прискорені темпи індустріалізації Києва в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., розвиток залізничного сполучення та інших видів транспорту сприяли швидкому розростанню губернського центру. За період з 1897 р. по 1914 р. кількість населення міста виросла з 248 до 629 тис. осіб [1, с. 181]. Київ розширюється територіально, поступово приєднуючи численні промислові й житлові передмістя: Солом'янку, Шулявку, Деміївку, Протасів Яр та ін.

Технічний прогрес у промисловості зумовив появу нових умов праці, стабільного заробітку середнього класу та скорочення робочого дня. Як наслідок, міщани отримують більше вільного часу і можливостей для проведення дозвілля. Усе це сприяло розширенню сфери культурно-організаційних послуг. Поряд із задоволенням розважальних запитів та потреб київської еліти, виникає цілий ряд рекреаційних послуг, орієнтованих на масового споживача середнього достатку. Таким чином, початок ХХ ст. ознаменувався для київського повсякдення зародженням масової міської культури, яка починає існувати на рівних правах з елітарною.

У процесі вивчення сфери відпочинку, як невід'ємної складової повсякденного життя мешканців Києва початку ХХ ст., важливою частиною джерельного комплексу є газетна періодика міста того часу – масове історичне джерело, унікальне за своєю природою відображення інформації попиту-пропозиції на ринку культурно-розважальних послуг Києва. За публікаціями у традиційних для більшості газет рубриках “Оголошення”, “Хроніка”, “Місцеві новини”, “Наш край”, “Музика і театр” можна прослідкувати основні тенденції активного відпочинку киян та дозвілля, проведеного в домашніх умовах, відтворити мережу культурних установ, розважальних закладів, парків, визначити режим роботи та цінову політику культурно-розважальних закладів, орієнтованих на різні соціальні верстви, дослідити купівельну спроможність жителів Києва та готовність останніх користуватися пропонуваними послугами, проаналізувати естетичні вподобання публіки на прикладі репертуару для дорослих і дітей у його співвідношенні до кількості відвідувачів тощо.

У сучасній вітчизняній історіографії дослідженню проблем розвитку і функціонування періодичних видань міста, вивченню політики цензури, а також аналізу газетних матеріалів як історичного джерела присвятили свої наукові розвідки М. Щербак, Р. Загоруйко, А. Волобуєва та Н. Сидоренко, В. Георгієвська та ін. Предметом дослідження ставали здебільшого газетні публікації, що відображали політичну ситуацію краю та національне питання регіону. Інформативний потенціал київських газет у вивченні проблеми міського дозвілля не ставав окремою темою наукового дослідження і вивчатиметься у даній роботі вперше.

Варто відмітити, що рекреаційні послуги є одним з барометрів соціально-економічного становища міста та рівня життя його мешканців, однак, як обов'язкова складова міського повсякдення вони стали об'єктом вивчення вітчизняних істориків лише на зламі тисячоліть і досліджуються, головним чином, за матеріалами художньої літератури, мемуарів та спогадів. Місцеві газети залучаються до наукового обігу вкрай рідко і не аналізуються як окремий вид історичного джерела у вивченні даної проблеми.

З огляду на все вищезазначене, метою статті є спроба відтворити сферу відпочинку жителів довоєнного Києва та систему рекреаційних послуг міста за матеріалами газетних видань, що виходили тут протягом 1905-1914 рр.

Загалом за досліджуваній період автором виявлено більше 130 газет, які виходили в Києві чотирма мовами (російською (переважна більшість), українською (“Громадська думка” (1905-1906 рр., з вересня 1906 р. “Рада”), “Слово” (1907-1909 рр.), “Село” (1909-1911 рр.), “Засів” (1911-1912 рр.), “Маяк” (1912-1914 рр.), “Світова зірниця” (1912-1917) – всього 7 найменувань), польською (Glos Kijowski) (1906 р.), “Dziennik Kijowski” (1906-1918 рр.), “Lud bozi” (1907-1911 рр.) – 3 видання) та чеською (“Cechoslovan” (1912-1918 рр.)) [2, 3], і зберігаються сьогодні майже у 20 бібліотеках України та зарубіжжя (в провідних бібліотеках Російської Федерації, Британській бібліотеці в Лондоні, Слов'янській бібліотеці в Празі, Канадському інституті українських студій в Едмонтоні і т.д.). Одна з найбільших колекцій київської періодики 1905-1914 рр., матеріали якої і стали основою джерельної бази статті, зберігається нині у Відділі газетних фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Породжений індустріальною епохою попит на “видовища для масового глядача” сприяв розширенню мережі розважальних закладів та установ. На відміну від провінційних містечок, торгово-розважальний

ринок передвоєнного Києва пропонував широкий асортимент культурно-організаційних послуг для аудиторії, різної за віком та соціальними статусом. І саме газети, як головний рупор рекламного світу на початку ХХст., відображають різні сторони міського дозвілля, вартість розваг та послуг, пропонованих як для заможного споживача, так і для міщан середнього достатку.

Не дивлячись на появу нових видів розваг, театр і музика продовжували відігравати помітну роль у київському повсякденні. Місцеві газети 1905-1914 рр. засвідчують можливість киян відвідувати близько десятка театрів, у тому числі і оперного, насолоджуватися музикою та мальовничими краєвидами Дніпра в Саду Купецького зібрання (з 1993 р. – Хрещатий парк), або ж у Залі Купецького зібрання (сьогодні це Національна філармонія України).

Як свідчить місцева преса, найбільшою популярністю у любителів високого мистецтва користувалися Міський театр, театри “Соловцов” (сьогодні - Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка), “Бергонье” (розташовувався в будинку сучасного Державного академічного театру російської драми імені Лесі Українки), Малий театр Крамського та театр Товариства грамотності (нині - Київський національний академічний театр оперети) – перший український театр з постійною трупною під керівництвом М. Садовського. Це підтверджується відомостями, про кількість відвідувачів та доходами від вистав.

Яскравим прикладом вищезазначеного може слугувати звіт про виставу, яка відбулася 9 листопада 1908 р. у Міському театрі на підтримку бідних учениць Фундуклеївської гімназії, вміщений в № 341 газети “Киевлянин” за 9 грудня 1908 р. Газетна хроніка повідомляє: “Виручено від продажу білетів, за відрахуванням доходних статей, що надійшли згідно договору на користь дирекції театру 1, 266 руб. 40 коп. ... виручено від продажу квітів і програм 26 руб. 52 коп. ...” [4]. Це значна сума, якщо враховувати той факт, що середня заробітна плата в Києві становила 37 руб./місяць, а чистий дохід Київського електричного товариства (одного з найприбутковіших у місті) сягав 2,505 руб. 37 коп. в день (932 тис. руб./рік) [5].

Разом з тим варто відмітити, що відвідування театру було дорогим задоволенням. Вартість квитка на виставу в Міському театрі, театрах “Бергонье” та Соловцова могла досягати 15 руб. Ціни у Малому театрі Крамського були дещо демократичнішими і коливалися від 50 коп. до 7 руб., залежно від місця. Вистави української трупи протягом усього досліджуваного періоду залишалися найдешевшими, доходючи лише до 4 руб. Але практично скрізь потенційний глядач міг придбати квиток на “гальорку” всього за 10- 40 коп.

Публікації театральних анонсів та афіш, вміщені на перших сторінках провідних газетних видань міста, дозволяють відтворити не лише репертуар різних театральних труп, а й прослідкувати дебюти артистів, гастролі іноземних акторів, визначити кумирів публіки тощо.

Найцікавіші вистави починалися о 8 год. вечора, як правило, мали продовження у формі танців та інших розважальних програм і часто носили благодійний характер. Поширеним явищем по закінченню театального вечору був костюмований бал з дорогавартісними призами (золотими предметами, годинниками тощо). Зазвичай ціни за вхід на бал зазначалися окремо і становили, в середньому 1 руб. 25 коп. для чоловіків і 75 коп. для жінок; особи ж, які взяли білети у партер, ложі і балкони, користувалися правом залишатися на балу безкоштовно [6, 7].

Численні оголошення на сторінках газет “Киевская мысль”, “Киевские вести”, “Последние новости” та іншої періодики пропонували маскарадні костюми напрокат у великому виборі, що свідчить про популярність подібного роду заходів у дозвіллевій практиці киян. Оренда “пишного образу” на один вечір коштувала від 1, 5 руб., а власником найбільш розрекламованого у пресі центру придбання маскарадного костюму (знаходився за адресою вул. Велика-Васильківська, 14) був театральний перукар Черемискин.

З матеріалів київських газет можна довідатися про часті спекуляції на театральних квитках, які проводилися “перекупщиками” перед популярними сеансами та приїздом іноземних труп. Станом на 1909 р. ситуація набула масового характеру і вимагала адміністративного втручання. В офіційних “Киевских губернських відомостях” від 26 лютого 1909 р. опубліковано нову офіційну постанову генерал-губернатора про заборону перепродажу вхідних білетів в театри. Документ складався з одного параграфа “Перепродаж вхідних білетів на театральні вистави, концерти і маскарadi по завищеній проти усталеної ціни білетів платі забороняється. Винуватцям грозить відповідальність у мирового судді” [8].

Великою популярністю у киян, особливо серед молоді, користувався міський сад В.М. Догмарова “Шато-де-Флер” (сучасний стадіон “Динамо”) – перший платний парк міста, “долина троянд” з постійними музичними заходами та іншими розвагами. У парку діяв відкритий театр “Вар’єте” з цікавим репертуаром, частими гастроллями відомих артистів, клоунів та акробатів. Вистави у “Вар’єте” були орієнтовані на масового глядача. Це прослідковується як на пропонованому театром репертуарі (головним чином сцени побутового життя – “Весь в папашу”, “Рогатим щастить”, “Таємниці одного сундука”, ін.), так і на прейскуранті цін (середня вартість квитка – 25-35 коп.), часто вхід у зал був безкоштовним [9, 10].

Вирувало у місті не лише театральне життя. Кожного року газетні рядки фіксували щонайменше 10 виставок картин українських та зарубіжних художників, колекцій квітів, ляльок і т.д. Зростаючу роль активного дозвілля засвідчив розголос і обговорення у пресі Другої мисливської виставки (собак та об’єктів полювання), що проходила в Києві з 19 по 23 квітня 1912 р. за сприяння Київського російського товариства правильного полювання [11]. Іноді подібного роду заходи проходили значно довше попередньо запланованих строків, у зв’язку з значним потоком бажаючих відвідати експозицію. Так, наприклад, закриття виставки картин, скульптурних та архітектурних робіт українських художників взимку 1912 р. перенесли з 10 січня на 1 лютого. “Киевская мысль” повідомляє, що станом на 10 січня експозицію відвідали 2 тис. чоловік [12].

Поширення на початку ХХ ст. впливів масової міської культури на свідомість пересічного киянина зумовило розвиток цирково-розважального мистецтва. Довоєнний Київ мав одну з найбільших циркових

арен Європи (на 2 тис. місць). Цирк Крутикова, більш відомий у газетах 1905-1914 рр. як "Hippo Palace" ("Гіппо-Палас" - "кінний палац") розташовувався на одній з центральних вулиць міста - Миколаївській (сьогодні носить назву архітектора Городецького, приміщення не збереглося), пропонував найрізноманітніші розважальні програми і, за даними газетної хроніки, завжди був переповнений відвідувачами. Цьому, в першу чергу, сприяла гнучка цінова політика - партер коштував від 85 коп. до 1 руб. 10 коп., бель-етаж від 40 до 75 коп., ложі 5 руб. 40 коп. і 4 руб. 40 коп. [13]. Вартість квитка могла змінюватися на 10-50 коп., залежно від пропонованого репертуару, однак ніколи не перевищувала ціни на квитки в театр. Ще однією перевагою розважального закладу були постійні програми, орієнтовані на дітей - виступи відомих клоунів з дресированими тваринами, ігри з биками, півнячі бої, конкурси з подарунками, катання на поні тощо. Вартість квитка для маленького відвідувача до 10 років складала половину від повної вартості [14], чим приваблювала цілі сім'ї.

Початок XX століття ознаменувався для Києва і поступовим входженням у повсякденне життя міста кінематографу. Газетні матеріали засвідчують проведення перших кіносеансів у приміщеннях звичайних театрів та вже згаданого "Hippo Palace". Картина тривала від 15 до 25 хв. і складалася з зображень про зміну руху предметів. Лише згодом у німому кіно з'явилися актори. Вартість квитка залежно від посадочного місця у різних приміщеннях коливалася, в середньому, від 30 коп. до 3, 5 руб. за сеанс [15, 16]. Кількість ілюзійонів (так називали тоді кінотеатри) невпинно зростала. Станом на 1910 р. останніх у місті налічувалося уже понад два десятки, і більш ніж половина з них розташовувалася на Хрещатику або на прилеглих вулицях. Газетні рядки зафіксували діяльність таких відомих центрів сінематографу як: театр "Аполло" (на розі вулиць Лютеранської та Хрещатик), перший в Києві театр-кінематограф "КОРСО" (Хрещатик, 30), театр-кінематограф "Новий світ" (Хрещатик, 31), театр "Ілюзія" (Хрещатик, 40), біограф "The Express Bio" та ін.

Перший кінотеатр міста у сучасному розумінні цього слова з'являється лише у 1912 р. (розміщувався на місці сучасної Київської мерії). Восени того ж року у будівлі Товариства мистецтва та літератури (вул. Фундуклеївська, 10) почав функціонувати науковий сінематограф, розрахований, головним чином, на студентів. У ньому транслювалися картини виключно наукового змісту: подорожі, техніка, фізика і т.д [17].

Чудово усвідомлюючи всю небезпеку нового виду мистецтва, яке поступово набирало великої популярності, влада пильно слідкувала за ідеологічним підґрунтям нових кінокартин. Матеріали преси підтверджують неодноразові випадки закриття ілюзійонів через неблагонадійність. Прикладом можуть слугувати матеріали хроніки, вміщені в № 306 "Киевской мысли" від 4 листопада 1912 р. про відкриття сінематографів. У газеті зазначалося: "Закриті міським поліцеймейстером 3 дні назад за демонстрування знімків похорон М.В. Лисенка без відповідного поліцейського дозволу сінематографи "Експрес", "Новий світ" і "Ренесанс" на Хрещатику вчора ввечері поліція відкрила для публіки" [18]. Інформація подібного змісту зустрічається у газетній хроніці тогочасного Києва доволі часто.

Містять газетні сторінки і численні відомості про відвідування та дозвілліє можливості київського зоопарку і ботанічного саду.

Приємно відпочити у своїх стінах пропонували киянам також ряд ресторанів та кафе, які розміщувалися, головним чином, у центральній частині міста (по вулицях Хрещатик, Фундуклеївська, Мало-Підвальна). Крім смачної їжі, відомих музикантів та запрошених струнних оркестрів, у списку переваг рекламними оголошеннями часто фіксувалася наявність у закладах великих колекцій книг, газет та журналів, що дозволяє зробити висновок про моду серед киян на інтелектуальне дозвілля. Як свідчать газетні рядки, особливим попитом у відвідувачів користувалася відкрита у 1907 р. велика біржова кав'ярня "Grand Cafe" (Думська площа, 3) з довжиною залу в 25 сажнів (близько 51м) [19], де гостям пропонувалася жива музика, журнальні та книжні новинки вітчизняного і зарубіжного походження. В 1909 р. кав'ярня стала одним з перших закладів ресторанної мережі Києва, де починають транслюватися картини сінематографу [20].

Згідно міському регламенту відкриття і закриття торгово-промислових закладів, ресторани Києва ділилися на окремі розряди і працювали за наступним графіком: ресторани I розряду від 11 год. ранку до 1 год. ночі, II і III розряду вуличні від 10 год. ранку до 12 год. ночі, II і III розряду базарні від 6 год. ранку до 8 год. вечора; київські лазні працювали від 10 год. ранку до 10 години вечора [21].

Преса дозволяє прослідкувати наступну тенденцію: міське дозвілля вирувало до 11 год. вечора - у цей час закінчувалися більшість театральних-циркових вистав, закривався сінематограф, припиняв рух міський транспорт. Лише поодинокі розважальні установи (такі як "Grand Cafe") продовжували працювати до 2-3 години ночі.

Значно менше відомостей можна почерпнути з матеріалів преси про дозвілля міщан, проведене в домашніх умовах. Інформацію подібного роду несуть здебільшого такі історичні джерела як мемуарна література та епістолярна спадщина. Однак, окремі публікації, вміщені на шпальтах київських газет того часу, все ж наштотують на певні роздуми, несучи в собі крім відкритої, ще й значний відсоток прихованої інформації.

Традиційні для більшості періодичних видань рубрики "Книжковий ринок", "Книжкові новинки" та "Бібліографічний відділ" були переповнені інформацією про нову літературу, як вітчизняну, так і російськомовні переклади європейської класики. На перших сторінках газет красуються рекламні оголошення книжкових магазинів та видавництва, які пропонували придбати "шедеври світової літератури" як на місцях, так і з можливістю доставки поштою. Аналіз публікацій дозволяє припустити, що книги та періодична преса розкуповувалися дуже швидко, а значний відсоток домашнього відпочинку кияни проводили саме за читанням художньої літератури. Варто відмітити також і той факт, що поряд з літературною класикою, поширення набуває "бульварний роман" та соціально-побутовий жанр у літературі.

Помітну роль у повсякденні київського соціуму продовжувала відігравати музика: повсюди у періодичній пресі рекламуються грамофони та грамплатівки, за додаткову плату пропонується запис за індивідуальним замовленням та доставка товару поштою. Як свідчать матеріали місцевих видань, лідерство на ринку музичної продукції тримало Головне депо музичних інструментів і нот Г.І. Інджишек, де вартість одного грамофону коливалася від 15 до 250 руб [22]. Зважаючи на те, що середня вартість останнього втричі перевищувала середній місячний дохід киянина, впливає наступний висновок: грамофони були окрасою житлового інтер'єру лише заможних будинків.

Влітку багато сімей покидали Київ і переїздили у приміські дачні райони, що яскраво відбивається у газетних рядках: присутні відомості про ущільнення графіку “дачних поїздів”, збільшення кількості рейсів та переповнені вагони, підготовку дачних зон до літнього відпочинку, яке починалося ще з ранньої весни. Так у № 84 газети “Последние новости” від 28 березня 1909 р. у замітці “До благоустрою Пущі-Водиці” зазначалося: “Комітетом благоустрою Пущі-Водиці вживаються заходи для покращення поселення (організуються дитячі ігри, розваги, французький симфонічний оркестр по вихідних у парку, безкоштовна купальня на березі річки... буде поставлено телефон у парку ... друга трамвайна лінія буде закінчена до квітня)” [23]. У цій же замітці киянам обіцялася зручна транспортна розв'язка: з Олександрівської площі через Поділ до кінцевого пункту “Пуща-Водиця” поїзди мали проходити за 45 хв.

Однак, газети повідомляють і про певні обмеження стосовно проживання у дачних районах, які стосувалися, в основному, представників іудейського віросповідання. У лютому 1910 р. газета “Киев” повідомляє про київських дачників-євреїв наступне: в дачних місцевостях, згідно роз'яснення міністра внутрішніх справ, можуть проживати: “1) купці першої гільдії, записані поза межами єврейської осілості чи ті, які пробули київськими купцями не менше 15 років; 2) ті, що закінчили вищі навчальні заклади; 3) відставні солдати, прийняті на військову службу по рекрутському набору; 4) євреї - нижчі чини, які брали участь у російсько-японській війні і отримали нагороди [24]. За статистичними даними, таких було дуже мало.

Невід'ємною частиною активного відпочинку киян залишалися полювання та риболовля. Не дивно, що київська газетна періодика стає головним засобом реклами магазинів, основною продукцією яких були зброя, рибальські сіті, костюми та інше мисливсько-рибальське спорядження. Прихильники активного дозвілля могли обрати не лише відпочинок на природі, а й відвідувати різноманітні спортивні гуртки, товариства та секції. Фаворитом за частотою згадуваності у місцевій пресі є Київське товариство велосипедистів-любителів, яке, окрім навчання, перегонів та простого катання на велосипедах, організувало для членів свого клубу сімейні вечори, бали та інші види культурно-розважального дозвілля [25].

Традиційним для останніх передвоєнних років у Києві став сезон кінних скачок на Сирецькому іподромі, який збирав не лише численних учасників, а й масового глядача. Тільки з 1911 по 1912 рр. привід коней на іподром зріс вдвічі, досягнувши практично однієї сотні [26].

Не дивлячись на зацікавленість міщан спортом, перша спортивна ареною в Києві (у пресі - “Спортивне поле”) з'явилася лише в 1912 р. (влаштована на пустищі в районі Лук'янівки (нині вул. Студентська).

Отже, аналіз публікацій київських газет початку ХХ ст. дозволяє констатувати важливу роль останніх у процесі вивчення дозвілля жителів міста передвоєнних років та характеристики системи рекреаційних і культурно-розважальних послуг, пропонованих для киян різних вікових та соціальних груп. Поряд з іншими видами історичних джерел, вони складають невід'ємну частину джерельного комплексу у вивченні проблем міського повсякдення.

Поряд з усім вищезазначеним, не варто забувати і той факт, що періодична преса того часу не лише відбивала певні смаки та вподобання, а й намагалася сформувану у киян нову систему потреб, впливаючи на масову свідомість - газету міг дозволити собі кожен пересічний киянин, не залежно від місячного доходу (ціна за 1 номер коливалася від 2 до 5 копійок), а читати періодику у той час було у певній мірі даниною моді.

Рекламні оголошення та афіші, вміщені, як правило, на перших сторінках газет, штучно прищеплювали людям ті чи інші смаки, “спрямовуючи потреби публіки у потрібне для комерсантів русло” [27, с. 87]. Поширеними рекламними лозунгами стають фрази “лише сьогодні...”, “вперше в Києві...”, “останні дні...” тощо. Тому використання матеріалів періодичної преси як історичного джерела викликає на шляху дослідника багато труднощів та незручностей, зумовлених певною суб'єктивністю змісту, проблемами правильної вибірки, що і забирає в газет першість у загальному джерельному комплексі дослідження повсякдення в цілому та історії дозвілля зокрема.

Необхідність вивчення газетних матеріалів, окрім різносторонності та насиченості змісту зумовлена ще й поступовим знищенням цього виду історичного джерела через неякісну паперову основу та неналежне зберігання. Окремих видань в українських колекціях взагалі немає в наявності, навіть у цифрових копіях, частина не видається дослідникам через незадовільний для роботи стан. І все ж газети залишаються одним із найважливіших джерел з історії України початку ХХ ст.

Джерела та література

1. Київ. Історичний огляд (Карти, ілюстрації, документи) / Відп. ред. Кудрицький А. К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії. 1982. 231 с.
2. Волобуєва А., Сидоренко Н., Сидоренко О., Школьна О. Періодичні видання Києва (1835-1917 рр.): покажчик / уклад. А. Волобуєва, Н. Сидоренко, О. Сидоренко, О. Школьна. Т. 2-4. К.: Темпора, 2011.
3. Ігнатієнко В. Бібліографія української преси, 1816-1916 / Ігнатієнко В. Х., К.: Держвидав України, 1930. 288 с.
4. Киевлянин. 9 декабря 1908.
5. Киевлянин. 14 октября 1913.

6. Киевская мысль. 30 декабря 1906.
7. Киевская жизнь. 7 октября 1912.
8. Киевские губернские ведомости. 26 февраля 1909.
9. Киевлянин. 7 мая 1907.
10. Киевские вести. 17 июня 1909.
11. Киевская мысль. 18 апреля 1912.
12. Киевская мысль. 10 января 1912.
13. Киевская мысль. 2 марта 1907.
14. Киевская мысль. 30 декабря 1906.
15. Киевская жизнь. 8 ноября 1912.
16. Киевская жизнь. 14 ноября 1912.
17. Киевская мысль. 30 августа 1912.
18. Киевская мысль. 4 ноября 1912.
19. Киевские вести. 8 ноября 1907.
20. Киевские вести. 7 февраля 1909.
21. Киевские вести. 21 июня 1907.
22. Киевская жизнь. 8 октября 1912.
23. Киевские вести. 28 марта 1909.
24. Киев. 20 февраля 1910.
25. Киевская мысль. 15 октября 1908.
26. Киевская мысль. 23 августа 1912.
27. Вільшанська О. Реклама на рубежі XIX-XX ст. у повсякденному житті населення України // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Вип. 12. К.: Інститут історії України НАН України, 2006. С. 87- 94.

Levchuk O. Leisure in everyday life of Kiev residents early XX century (according to materials of local newspapers)

The article is devoted to the analysis of information potential of the materials of the newspaper periodicals of Kyiv (1905-1914) in the study process of leisure of prewar years' residents. It is shown that the publications of the press is a valuable historical source for the research of the system of recreational and cultural and entertaining services offered by Kiev market for people of various age and social groups. Through the example of the announcements, the chronicle and notes placed on pages of Kiev newspapers, the network of city cultural institutions, the main tendencies of active recreation of Kiev residents and leisure spent in house conditions are restored.

Key words: newspapers, historical source, publication, leisure, recreational services, city daily occurrence, Kiev.